

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מקץ וחנוכה, תשע"א
מספר 891מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

להדליק נר של חנוכה

במנורת הזהב שהייתה במשכן ואחר כך במקדש הייתה חובה "לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד" (במ' כד:ב). שני מובנים יש למילה "תמיד":

(א) פעולה שמתרחשת שוב ושוב בסדר מחזורי (להדליק את המנורה כל ערב, למשל על פי ויק' ו:יג).
 (ב) פעולה שמתרחשת ללא הפסקה (המנורה תהיה דלוקה תמיד, כמו שם ו:ו). על הביטוי "לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד" כותב רש"י: "מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינו אלא מיום ליום", כלומר רש"י כותב שהמובן הראשון הוא כוונת הפסוק: "צו אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זֵית זָךְ פְּתִית לְמָאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד" (במד' שם).
 מעניין להעיר שבשפות אחרות יש מילים שונות עבור שני המובנים האלה של המילה "תמיד". לדוגמה, באנגלית, המשפט "גשם ירד continually" במשך החודש הוא המובן הראשון של "תמיד" (ירד גשם כמעט בכל יום), ואילו המשפט "גשם ירד continuously" במשך היום הוא המובן השני של "תמיד" (ירד גשם ללא הפסקה במשך היום).

בהיעדר בית מקדש אין אנו יכולים לקיים את המצווה "להעלות נר תמיד", אולם יש זכר למצווה זו בחג החנוכה. כתוב בגמרא (שבת כא ע"ב) שאחרי ניצחון המכבים על המתיוונים נכנסו היהודים לבית המקדש ומצאו שהכול נטמא מלבד פך שמן אחד שנשאר בחותמו של הכוהן הגדול: "ולא היה בפך אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליק ממנו שמונה ימים" (שם). לזכר נס זה קבעו חז"ל להדליק נרות במשך שמונה ימים.
 ההנחה הבסיסית היא שבכל יום בחנוכה יש להדליק נרות כמספרו של אותו יום בחג, למשל, בליל חמישי של חנוכה יש להדליק חמישה נרות או שישה נרות לסוברים שיש להדליק גם נר שֶׁמֶשׁ על-מנת שלא להשתמש באורם של נרות חנוכה, לפי הכלל "אלא לראותם בלבד". אולם ההלכה העקרונית היא שבליל חמישי של חנוכה, כמו בכל לילות חנוכה, חייבים להדליק נר אחד בלבד, ככתוב בגמרא (שם) "נר איש וביתו". אם כן, למה מדליקים חמישה נרות בליל חמישי של חנוכה? האם לשם הידור מצווה? כלומר מן הדין די בנר אחד בלבד, אך כדי להדר במצוות נר חנוכה מדליקים חמישה נרות על פי בית הלל, שקבעו שבכל יום מוסיפים עוד נר. אך גם הנחה זו אינה נכונה! כתוב בגמרא (שם) שהידור מצווה מתבטא בהדלקת נרות כמספר בני הבית ("נר לכל אחד ואחד"). לדוגמה, אם בני הבית הם שישה, מדליקים שישה נרות בכל לילה. אם כן, מה מקור העניין להוסיף נר בכל לילה? מוסבר בגמרא (שם) שנוהג זה הוא לשיטת "מהדרין מן המהדרין". דהיינו, במשפחה של שש נפשות מדליקים שישה נרות בלילה הראשון ו-12 נרות בלילה השני, וכו' עד שבלילה האחרון של חנוכה מדליקים 48 נרות, אף שקיום המצווה בעיקרה דורש נר אחד בלבד גם בליל שמיני של חנוכה!

אין אח ורע בכל התורה להידור מצווה במידה כה רבה; על פי הדוגמה לעיל, ההידור הוא פי 48 ממה שדרוש לפי עיקר הדין! מלבד זה, ההדלקה על פי שיטת "מהדרין מן המהדרין" נהפכה לנורמה, עד שרבים ממדליקי הנרות בחנוכה אינם יודעים כלל שכל הנרות שמדליקים אחרי הנר הראשון הם רק להידור מצווה. זאת ועוד, כידוע יש מחלוקת בין בית הלל לבית שמאי באשר למספר הנרות שיש להדליק בכל לילה (לעלות במספר או לרדת במספר). מחלוקת מפורסמת זו אינה נוגעת לקיום מצוות נר חנוכה ולא להידור מצוות נר חנוכה אלא להידור מן ההידור של המצווה! ונשאלת השאלה מהי הסיבה להדגשה היתרה כל-כך בהידור מצווה בנרות חנוכה דווקא?

קודם שנדון בשאלה זו ראוי להזכיר כלל בהלכה: "בהידור מצווה עד שלישי" (בבא קמא ט ע"א). דהיינו עבור הידור מצווה אין מוציאים כסף יותר משליש המחיר הדרוש לקיים את המצווה בלי הידור. אולם בדוגמה הנדונה לעיל מוסיפים 4700% על המחיר (48 נרות במקום נר אחד) על-מנת לקיים את המצווה למהדרין מן המהדרין! איך זה מתיישב עם הכלל ההלכתי של "עד שלישי"? התשובה היא שהכלל "עד שלישי" אמור באותו חפץ של המצווה אבל בגרסה מהודרת יותר. במצוות נר חנוכה קיים גם הידור מצווה כזה, דהיינו אם לוקחים שמן מהודר במקום נר פשוט, חל הכלל של לא להוציא יותר משליש המחיר של נר פשוט בבחירת סוג השמן. אבל כאשר מדובר בשימוש בחפץ מצווה אחר, ברצון להדליק נרות נוספים, ההגבלה ("עד שלישי") אינה חלה. כעת נחזור לנושא העיקרי – ההדגשה היתרה בהידור מצוות נר חנוכה. על-מנת להסביר את עניין ההידור חייבים להעלות שאלה מפורסמת: מדוע מדליקים נרות במשך שמונה לילות חנוכה ולא רק במשך שבעה לילות, הלוא כתוב בגמרא (שם) שהיה די שמן בפך עבור יום אחד ("לא היה בפך אלא להדליק יום אחד") ולכן הנס חל רק בשבעת הימים הנוספים? לשאלה זו יש מגוון עצום של תשובות, ובחיבורו "המועדים בהלכה" מביא הרב שלמה יוסף זווין עשר תשובות. התשובה המעניינת ביותר, ולדעתי גם הנכונה ביותר, היא התשובה של רב אחאי גאון הטוען (שאילתא כו) שנפלה טעות בנוסח הגמרא, וצריך להיות כתוב "לא היה בפך להדליק אפילו ליום אחד". והיות שגם בלילה הראשון התרחש נס, קבעו חז"ל להדליק נרות במשך שמונה ימים.

ואולם, איך אפשר לקבוע היום כמה שמן היה בפך שמצאו המכבים בבית המקדש לפני כאלפיים שנה; האם הייתה זו כמות המספיקה ללילה אחד או לא? נראה שאפשר. יש לשאול גם מדוע היה שמן אצל הכוהן הגדול, הלוא לא היה זה תפקידו להדליק את המנורה בבית המקדש?! הדלקת המנורה נעשתה לפי גורל בין הכהנים ב"בית אב" של אותו יום (בכל שבוע היה משמר של הכהנים שחולק לשישה "בתי אב" – אחד לכל יום חול). ואם כן, אם לא לצרכי המנורה, מה עשה הכוהן הגדול בשמן זית?

הכוהן הגדול השתמש בשמן זית למטרה אחרת לחלוטין. על הכוהן הגדול חלה חובה להביא קרבן מנחה מיוחד בכל יום, והקרבן כלל שמן: "כל מנחה בלולה בשמן" (רמב"ם: הלכות מעשה הקרבנות יג ב-ד). כידוע, קרבן מנחה כולל "סולת בלולה בשמן", ולכן לכוהן הגדול היה שמן זית עבור הקרבן הזה. כמות השמן הדרושה לקרבן מנחה תלויה בסוג המנחה. לרוב סוגי קרבנות המנחה צריך לוג שמן אחד, אבל לקרבן מנחה של הכוהן הגדול דרושים שלושה לוגים (רמב"ם שם). לכן פך השמן של הכוהן הגדול הכיל שלושה לוגים, כנדרש לקרבנו. וכמה שמן דרוש עבור המנורה? כתוב במשנה (מנחות יג ג) שכל "נר" במנורה (הכוס שמכילה את השמן) הכיל חצי לוג שמן. יוצא שלשבעת הנרות דרושים היו שלושה לוגים וחצי של שמן בכל לילה. והיות שבפך השמן החתום של הכוהן הגדול היה רק שלושה לוגים, מתברר בהתאם לנוסח הגמרא של רב אחאי גאון, שלא היה בו די שמן אפילו ללילה אחד.

עתה נבחן מה הקשר בין פך השמן להידור מצווה. השמן הדרוש עבור קרבן מנחה הוא שמן זית, ואילו השמן הדרוש עבור המנורה הוא שמן זית זך (מנחות ח, ד). כל שמן זית שאינו זך פסול למנורה ואינו טוב מכל שמן אחר שאינו מופק מזיתים. שמן זית זך הוא השמן מהכבישה הראשונה של הזיתים, ונחשב לשמן האיכותי ביותר. כאשר כובשים את הזיתים פעם שנייה ושלישית, יוצא שמן באיכות פחות טובה, אבל די בשמן זה עבור קרבן מנחה.

מכאן יש לשאול מה התועלת בשמן זית שמצאו המכבים בפך של הכוהן הגדול, אם השמן הדרוש עבור קרבן מנחה הוא שמן זית רגיל, שהוא חסר ערך עבור המנורה? התשובה היא שאמנם אין חובה להשתמש בשמן זית זך לקרבן מנחה, אבל יש בזה הידור מצווה. וידוע שהכוהן הגדול היה נוהג להדר במצווה של קרבן מנחה ולהשתמש בשמן זית זך בלבד. לכן כאשר מצאו את פך השמן ובו החותמת של הכוהן הגדול ידעו המכבים שבתוך הפך יש שמן זית זך, ולכן הוא עשוי להתאים גם למנורה.

יוצא אפוא שנס חנוכה של פך השמן התאפשר אך ורק בזכות הידור מצווה של הכוהן הגדול. אילו הסתפק הכוהן הגדול בקיום מצוותו בלי הידור, הרי נס חנוכה לא יכול היה להתרחש. לכן יש דגש מיוחד בהידור המצווה בהדלקת נר חנוכה, וכולנו מהדרים ואפילו נוהגים לשיטת "מהדרין מן המהדרין" לזכר הידור המצווה של הכוהן הגדול.

פרופ' נתן אביעזר
המחלקה לפיזיקה